

ממכּמני ספרותנו

חוקרי מנדלי ואוהביו עמדו על החזיון המפתיע במירת־מה, שהסופר שלום־יעקב אברמוביץ ביקש לשלב ביצירתו, ליד מספרו הראשי מנדלי מוכר־ספרים, מספר מרכזי אחר. כבר בשנות השבעים של המאה ה־19 צץ ועלה מבית היוצר שלו ישראליק המטורף, המספר של 'סוּסתי' (לוריא תשמ"ו: 27-34).

בדברי ההסבר לכותרת הספר, שראה אור בוילנה, בדפוס האלמנה והאחים ראָם, תרל"ג (1873), נאמר בזו הלשון: 'א מעשה וואָס האָט זיך פֿאַרוואַלגערט צווישן די כתב־ים פֿון ישראליק דעם משוגענעם' (סיפור שהתגלגל בין כתביו של ישראליק המשוגע). להלן, בהקדמת מנדלי מוכר־ספרים,* נרמז בדברי אותו מכר, שמסר לידיו את כתב־היד של 'די קליאַטשע' (סוּסתי). כי זהו רק אחד מן הכתבים (שם, עמ' 5). אפשר שיש כאן רמז לכוונה לחרוז סידרה של סיפורים, בהם תהויינה דמותו ותהיזתיו של ישראליק מעין בריח־מקשר.

והנה אמנם ידוע, שכבר ב־1871 רשם מנדלי מעין טיוטה של הקדמה לכל הסידרה (גורשטיין 1939: 9-10; מירון תשל"ג: 608), בבחינת 'ספרייה למטורפים', ואילו בפיקס הרשימות שלו מן השנים 1870-1871 הוא שירטט קווים תחת הכותרת 'רעיונות של הירשל המשוגע' (גורשטיין 1939: 21). הרשימות נכתבו במקורן עברית, אך המקור אבד יחד עם כל האוצרות של מוזיאון מנדלי באודיסה בימי מלחמת העולם השנייה.

ניתן ברשימות הנ"ל למצוא אחיזה לרעיון, כי חלה תמורה כלשהי באוריינטאציה האמנותית של הסופר. תמורה זו נסתמנה בדמותו של ישראליק המספר. אפשר לציין מעין תפנית מן האחיזה הבלעדית בנוסח הריאליסטי. על־פי הרשימות ניתן להסיק, שאין האמת ניתנת תמיד להיאמר פשוטה כמשמעה. ולאו דווקא מפני איסורים חיצוניים (כגון צנזורה), אלא שמא מפני טיבה הפנימי של האמת עצמה, הניתנת להיתפס מתוך נקודות־ראות שונות. מכאן הדהף וההכרח לכתוב מדי פעם 'אויף אַ הויכן גאַנג' (בהילוך גבוה), כהגדרתו של מנדלי במבוא הנ"ל של 'די קליאַטשע'.

כמעט במפתיע נאמר ברעיונות של הירשל המשוגע, שהחסידות היא המעבר מרוח התלמוד ומסורותיו אל הרוח הרליגיוזית בת־החורין (גורשטיין 1939: 21). האפקט הרוחני של העולם החסידי המיסטי על סיפוריו ודמיונותיו פרץ חומות־אבן וגרם לתנועה רוחנית, שאף המשכיל ש"י אברמוביץ לא יכול היה להישאר אדיש לעומתה.

* הקדמה זו לא נכללה בנוסח העברי, שפורסם לראשונה מעל דפי 'השילוח' כרך כ-כא, 1909-1910, והיא תורגמה לעברית בידי ירמיהו פרנקל (פרנקל 1946: 18-22).

מן הראוי לשים לב, שהסופר לא זנח, חלילה, את מספרו מנדלי מוכר־ספרים. אלא שאף בסיפוריו נמזגו אלמנטים מעולם האגדה, ודמיון ומציאות נשתזרו. אפשר, שכוונת 'הספרייה למטורפים' היתה ביסודה סאטירית, אלא שש"י אברמוביץ לא היה אמן פשטני ותמים. כפלה־פנים של צחוק ודמעה עולה גם מתוך סיפוריו של ישראליק המטורף, שהמושלם ביניהם הוא 'סוּסְתִי'.

הסיפור 'דער בייבאק' (המרמיט) הוא בבחינת פנינה מתוך 'הספרייה הנ"ל, שנמצאה בין דפי הנייר ב'מעברתו' של האמן. יש בו מעין נוסח מיוחד של אורח עיצוב חדש, המצביע על מסלול ההזייה מתוך חלום כפיגום־שתייה בקומפוזיציה ועל גילגול־הדמות כדרך לאפיין את ישראליק ואת עולמו.

ש. ל.

מראי מקום

גורשטיין אהרן 1939 (עורך): מענדעלע און זײַנ צײַט, מוסקבה.
לוריא שלום תשמ"ו: 'מנדלי וישראליק: שני מספרים של שלום־יעקב אברמוביץ' דפים למחקר בספרות 3, חיפה, 27-34.
מירון דן 1972: 'פרקי מבוא ל"סוסתי" לאברמוביץ', הדואר, כרך 50, גל' לו, ניו־יורק, כב באלול תשל"ב, 606-608.
פרנקל ירמיהו 1946: פירוש ל'סוסתי' של מנדלי מוכר־ספרים, תל־אביב.